

ФІЛОСОФІЯ І НАУКА У ПРОТИРІЧЧЯХ ТА КОЛІЗІЯХ СУЧАСНОСТІ

Ця стаття присвячена проблемі взаємовідносин філософії та науки протягом сторіч конструювання новітньої моделі сучасного світу. Головними особливостями цього дослідження є наступні: реконструкція ключових елементів історичного розвитку філософії та науки, генералізація різноманітних культурних та історичних фактів задля відтворення глобальної моделі протиріч та колізій сучасного світу. Ця стаття присвячена світлій пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи видатного філософа Казимира Твардовського.

Перехідний етап у розвитку Європейської цивілізації від постіндустріального до інформаційного суспільства супроводжується підвищеною увагою до проблем і процесів глобальних протиріч та колізій, викликаних шаленими темпами розвитку надбань та досягнень науки. Філософія хронічно відстає у цій гонці і не виробляє ніяких ідей, котрі могли би дати етичну, естетичну, онтологічну оцінку прогресові науки та процесам тотального пригнічення людства. Герберт Маркузе у книзі «Однобічна людина» вказує на «технологічну раціональність» як головний чинник наростання кризових явищ у середовищі проживання людини: «домінуючим в ставленні європейської людини щодо природи є потяг закріпити її, змінити, пристосувати до задоволення своїх потреб. Але цей потяг обертається й проти самої людини як частки природи. У цьому ірраціональність репресивної раціональності, котра чревата катастрофою як для природи, так і для людини» [1, с. 8]. Проблеми філософської оцінки клонування людини, штучного запліднення та виношування дитини за гроші, використання стоволових клітин ембріонів, модулювання у прискорювачах Великого Вибуху Всесвіту, глобального тероризму, антропогенного впливу на клімат планети, забруднювання води та її постійний дефіцит потребують системної праці «багатобічної людини», вільного від пресингу цивілізації філософа. Але філософи, як і люди інших творчих професій, стали «товаром» на ринку праці і не в змозі вирватися із тенет глобальних економічних, інформаційних, тотальних структур.

Доречно було би звернутися до історичних витоків проблеми співвідношення філософії та науки. Були часи, коли наука була невід'ємною складовою філософії. Виникнувши в «*studia humana*» Південного Відродження, наука вперше стала самостійною потребою людства – виробництво дзеркал, венеціанського скла, мінеральних фарб. У свою чергу, виробництво дзеркал сприяло появі телескопа Галілея та мікроскопа Роберта Хука, що дало людству змогу глянути як у безодню зовнішнього макрокосмосу, так і у глибини внутрішнього мікрокосмосу. У Середньовіччі Фома Аквінський визначив право філософії вивчати Природу як творіння Господнє, і тим самим примирив теософію та філософію. В античні часи Платон відрізняв істинне знання – «алетейя» – від «сноровки» в кухарстві, кораблебудуванні, політиці. Арістотель вводить інше поняття істинності знання – «ортос». Відтепер стає важливим не сама істина, а логічний умовивід. Діалектика йде у Небуття. Замість неї постає метафізика як формальна процедура отримання правильних висловлювань. У XIX сторіччі Brentano услід за Кантом робить логічний висновок, що сприйняття людиною світу не є тотожним істині. Ввівши поняття інтенціональності, Brentano допустив, що як у психічних явищах інтроспекції, так і у зовнішньому спостереженні явищ присутня направленість на об'єкт. Тож як внутрішня людська уява, так і примари і сновидіння зовнішнього світу мають об'єктивну підставу.

Серед учнів Brentano називають таких різних філософів, як Мейнонг, Еренфельс, Штумпф, Марті, Гуссерль, Твардовський, Хефлер, Бенуссі, Віташек, Маллі, Кюльпе, Марбе, Ах, Мессер, Бюлер, Келер, Коффка, Вертхаймер, Катц, Пфендер, Дауберт, Рейнах, Мартіус, Шапп, Гейгер, Ингарден, Гінзберг, Матезіус, Якобсон, Р. Веллек, Лесневський, Айдукевич, Котарбинський, Тарський, Леєвський, Собоцинський, Круегер, Фолькельт, А. Веллек, Зандер, Лоренц, Берталанфі, Хаск, Метцгер, Рауш, Шутц, Кауфман, Левін, Гельб, Гольдштейн, Гурвіч, Вуджер, Греллінг, Леонард, Гудмен, Куайн [2]. Але тут забули назвати ім'я видатного вченого, психіатра, філософа, ідеї котрого і досі впливають на людство. Валерій Лейбін у книзі «Фрейд, психоаналіз і сучасна західна філософія» вказує на той факт, що Фрейд прослухав п'ять курсів лекцій з філософії, прочитаних філософом Ф. Brentano. Два з них були присвячені Арістотелю. Фрейд установив тісний контакт з Brentano: листувався з ним, декілька разів був запрошений до нього додому, мав можливість вислухати його ідеї та думки у невимушених обставинах. Brentano настільки зацікавив Фрейда своєю філософією, що у листі до Е. Зільберштейна весною 1875 року він написав: «Під впливом Brentano я вирішив добиватися докторського ступеню з філософії та зоології» [3, р. 34]. Доречно також навести той факт, що Brentano рекомендував Фрейда як перекладача німецькою мовою англійського видання одного з томів Дж.Ст. Мілля. У віці 23 років Фрейд переклав 12-й том Мілля, у котрому містились коментарі до теорії Платона щодо «амнесиса» – пригадування. Вочевидь саме теорія інтенціональності Brentano змусила Фрейда шукати у снах пацієнтів об'єктивні підстави психічних хвороб та розладів.

Три роки потому, як Фрейд прослухав курси філософії у Brentano, серед його учнів з'являється Гуссерль, котрий направляє інтенціональність у бік зовнішнього світу. Гуссерль плекає надію надати філософії статус точної науки, тоді як Фрейд констатує той факт, що тільки філософ здатен до психоаналітичних сеансів. Мова науки пасує перед психічними явищами несвідомого та сублимації. Визнаний у Європі спеціаліст з філософії Гуссерля В. Молчанов вперто не визнавав той факт, що Brentano вчив як Фрейда, так і Гуссерля. Тому у мене виникли певні проблеми при складанні іспиту. Як аргумент я навів приклад з відомої анімації «Їжачок у тумані» – що має більше прав на існування «мыслимая лошадь» чи «мыслящая лошадь»? На що мені було запропоновано у дусі позитивізму піти до бібліотеки і принести «Антологію філософських текстів» та показати, де у Brentano про це написано. Дійсно, як та, так і інша коняка мають право на існування як явища індивідуальної – внутрішньої – та колективної – зовнішньої – свідомості. Наприклад: анімація «Лошадь купила очки».

Повертаючись до проблеми глобального інформаційного впливу на людину, слід зауважити, що герої фільмів чи рекламні стереотипи впливають на свідомість людини, диктують їй правила поведінки. Влад Дракула та Франкштейн з'явилися на цей світ під час дощу, як плід уяви їх авторів і як предмет парі [4]. Різнобічні гібриди людини – людина-муха, людина-павук, людина-кажан – отримали реальне, а не віртуальне життя. Вони гуляють вулицями міст, сідають за парти, вбивають однокласників, міцно засівши у мозку дітей, підлітків, дорослих, що їх наслідують. «Мімесис» як «мавпування» чи соціалізація став глобальною якістю усього людства. Мала дитина може стати чи новим Моцартом, чи «хлопцем-кішкою», чи «дівчиною-собакою». Її майбутнє залежить від того, кого, як і де вона буде наслідувати, які зразки, стереотипи, ідеали запропонує їй суспільство. Глобальні знаряддя маніпуляції свідомістю людини формують дітей, підлітків та дорослих замість померлого, за словами Ніцше, Бога. Авторка «Гарі Потера та рокових знарядь» Джоан Роулінг починала з серветок у кав'ярні, відтворюючи персонажів «Гарі Потера та філософського каменю», але досі не може зупинитися, за допомогою своєї хворобливої уяви творячи у погоні за наступним мільярдом доларів нових монстрів та чудовиськ.

Засновник Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовський займав різні позиції щодо направленості – інтенціональності – Brentano у різні періоди своєї філософської творчості. Більш того, Твардовський вважав, що як філософський сумбур – туманний стиль філософії з невизначеними визначеннями та штучно створеною термінологією, так і логічний схематизм прирікають філософію на забуття, бо не мають у собі істини. Він не впадав у крайнощі, як Фрейд чи Гуссерль. Застерігав від ототожнення речей та їх символів. Вважав, що спроможність дати відповідь на якесь запитання викликає позитивні емоції, підвищує настрій, неспроможність дати відповідь цей настрій псує. Тож можна припустити, що ці його ідеї близькі до екзистенціальних роздумів Сартра про нудоту від неспроможності дати відповідь на запитання: «Звідки Я і задля чого існую?»). Можна зауважити, що саме екзистенціальний зміст філософських доповідей Твардовського збирав сотні людей у залі Музичної спілки, спеціально орендованої Міністерством освіти Польщі. В Австрійський період своєї творчості Твардовський продовжував сократівську традицію Brentano оточувати себе учнями і вести з ними творчу – креативну, а не репродуктивну викладацьку роботу. До нього йшли в учні слухачі і природознавчих, і філологічних факультетів. Отримували завдання і писали філософські розробки. І саме це дехто став вважати аналітичною школою Твардовського, забувши, що сам по собі аналіз ні до чого не веде, бо супроводжується синтезом. І саме з нього постає істина, а отже, і сама Філософія. Доречно навести тут цитату з моєї роботи, присвяченої Платону: «Закоханий вчитель запалює у коханому учневі деякий виток – імерос, котрий пробуджує в учневі жагу отримання знань, і він не помічає, що то не його плоди і не його знання, а насіння вчителя, що дало пишну поросль» [5, с. 8]. Саме учні Твардовського у скрутні часи Першої світової та буремні революційні роки, піднявшись угору по ієрархічній драбині, пропонували своєму вчителю посади, підвищення. Але він, як і Сократ, що не припав на пропозиції Алквіада та Крітія у період Семитиранії в Афінах, залишився вірним філософії. Захворівши, Твардовський довго шукав собі спадкоємця кафедри і не хотів бачити ним логіка Тарського. Показова, з точки зору визначення філософа, його річ «О достоинстве Университета», котру він заповів покласти у труну: «Университет должен оградиться от всего, что не служит добыванию научной истины, должен придерживаться установленной дистанции между собой и потоком, который несет около его стен ежедневная жизнь, шум сталкивающихся общественных, экономических, политических и всех прочих течений; среди борьбы и конкуренции этих разнообразнейших течений Университет должен оставаться непоколебимым, как морской маяк, что среди разбушевавшихся волн своим светом указывает кораблям путь, но никогда этот свет не погружает в сами волны. Если бы так случилось, свет погас бы, а корабли остались без путеводной звезды [...]. На профессии и положении профессора и доцента Университета покоится достоинство учреждения, в стенах которого они посвятили себя сделанному выбору. Университетский преподаватель, прежде всего, является слугой объективной правды, ее представителем и глашатаем среди молодежи и общества. Это высокое служение неизмеримо почетно, но оно требует одновременно не только соответствующей интеллектуальной квалификации и подходящих профессиональных знаний, но также большой стойкости духа и сильного характера» [2].

Вивчаючи творчий доробок Ніцше, Твардовський звертає увагу на той факт, що його філософія схожа на вчення Христа, мова не потребує тлумачень та зайвих доказів. Гайдеггер у німецькій мові Ніцше чув музику. Але сам Ніцше відчував страшний головний біль і різь у очах під час написання на клаптиках паперу своїх шедеврів. То були наслідки падіння з коня та нервових розладів від бачення поранень та смертей на війні. Трагедія Ніцше була у тому, що його гуманістична філософія обернулася Другою світовою війною, а музика «Народження трагедії із духу музики» – завиванням Гітлера під схвальні вигуки натовпу. Ніцше був вченим-філологом за фаховим напрямком, а став великим філософом, вислови якого залишаються актуальними і в наш час. Ніцше застерігав людство у «Так говорив Заратустра»: «Хто дав нам ганчірку, щоб стерти небосхил ... як вичерпали ми глибини морські...». Сучасне людство отруїло моря, скинувши, наприклад, у Балтійське море не тільки хімічну зброю Першої світової, а і сучасні ядер-

ні відходи. А у небі кружляють стільки тонн космічного сміття, що ледь знаходять вікна для запусків космічних човників «Шатлів». Слова Ніцше про смерть Бога актуальні як ніколи. Віра у Бога стала товаром, святість – професійною ознакою, чим більше трудовий стаж – тим більш святий «духовний пастир». Престарілий учень «Гітлерюргену» стає римським папою, освідомлювач КДБ – патріархом. Головним у релігійній справі стає комерційний успіх. Ви ще не відчули сморід плоті Бога, про котрий волав Ніцше. Слід тут нагадати, що церква – то тіло Христове. Економіст Маркс, гуманіст у філософії, стає на практиці провідником насилля. Революції, голодомори, дві світові війни – є результат філософських роздумів про природу капіталу – походження грошей. І у наш час прощтва Маркса актуальні як ніколи. Розкол суспільства на пролетаріат та капіталістів переріс у глобальне протиріччя заможних жирночих Заходу і Півночі та зубожілих Півдня і Сходу. Виробництво біжить у країни з найменш дешевою робітничою силою. Отриманий прибуток у формі капіталу проїдають у розвинутих країнах Західної цивілізації. Так виникає глобальний міжкультурний конфлікт, котрий переростає у глобальний тероризм.

Третій вчений – психіатр за фахом – у філософії залишається актуальним і до сьогодні. Ідеї Зігмунда Фрейда та його філософія використовуються у рекламі, маніпулюванні поведінкою людини. Принцип «производительности» стає рушійною силою економічного прогресу. Потвори, що вештаються на вулицях як персонажі фільмів, та реальні злочинці забезпечують найбільшу ефективність праці найманого робітника. Принципи «танатоса» – смерті та «ероса» – любові правлять світом. Закони психології, що їх відкрив за допомогою філософії Брентано Фрейд, діють, хоча їх ніхто не бачив, не виміряв, не нюхав і не пробував на смак. У тому і полягає головна відмінність філософії і науки – наука препарує та запускає пальці у печінку людства, а філософія, як висловився Платон, робить пророцтва за тим, як виглядає отруєна антропогенним впливом спокуса для Прометейового ката – орла.

Підсумовуючи, треба зауважити, що мав рацію Казимир Твардовський щодо філософа-маяка. Треба освітлювати дорогу людству, але ніколи не треба віддавати йому вогонь – не відкривати свої ідеї натовпу – більшості, як застерігав Платон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркузе Г. Одномерный человек / Маркузе Г. – М., 1994.
2. Твардовский К. Львовско-Варшавская философская школа [Электронный ресурс]. – (Библиотека «Полка букиниста».) – Режим доступа : http://polbu.ru/tvardovsky_lvovwarsawphilo/
3. Clark R. Freud: The Man and the Case // Лейбин В. Фрейд, психоанализ и современная западная философия / R. Clark. – М., 1990.
4. Борозенец М. Карманный Армагеддон. Библиотечка Эгоиста [Электронный ресурс] / М. Борозенец // Топос – литературно-философский журнал. – Режим доступа : <http://topos.ru/article/5576>.
5. Галазюк О.Д. Проблема иррационального в диалогах Платона в контексте современных научных открытий / О.Д. Галазюк, А.Н. Литвиненко // Наука. Религия. Суспільство. – 2002. – № 2. – С. 7-10.

О.Д. Галазюк

Философия и наука в противоречиях и коллизиях современности

Эта статья посвящена проблеме взаимоотношения философии и науки на протяжении столетий конструирования новой модели современного мира. Главными особенностями этого исследования являются следующие: реконструкция ключевых элементов исторического развития философии и науки, обобщение разнообразных культурных и исторических фактов для создания глобальной модели противоречий и коллизий современного мира. Эта статья посвящена светлой памяти основателя Львовско-Варшавской философской школы великого философа Казимира Твардовского.

O.D. Galaziuk

Philosophy and Science in the Contradictions and Collisions of the Modern World

This article is devoted to the problem of relationship philosophy and science during centuries of constructing new model of the modern world. Fundamental peculiarities of these investigations are following: reconstruction of key elements of historical development of the philosophy and science, generalization of different cultural and historical facts for creating the global model of the contradictions and collisions of the modern world. This article is devoted to blessed memory of the great philosopher Kasimir Tvardovsky, the founder Lvov-Warsaw philosophical school.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2009.